

تأثیر لقمه حرام بر اخلاق فرد در خانواده از دیدگاه آیات و روایات

سیده مریم حیدری^۱

چکیده

این مقاله با عنوان تأثیر لقمه حرام بر اخلاق فرد در خانواده از دیدگاه آیات و روایات به جمع آوری اطلاعات از منبع مختلف پرداخته است که محیط در رفتار آدمی تأثیر داشته و نقش بسیار اساسی در تربیت یا تخریب شخصیت انسان دارد. انسان در طول زندگی خود نیازهای مادی متعددی دارد و تامین این نیازها غالباً توسط خود فرد امکان پذیر نیست. لذا ناچار است از دیگران بخواهد که این نیازها را برایش تامین کنند. همین امر روابطی را در میان انسان‌ها به وجود می‌آورد که از آن به روابط اقتصادی تعبیر می‌شود. از آن جایی که مال حرام تأثیر فراوانی بر تمام ابعاد زندگانی بشر اعم از جنبه های جسمانی و روانی وی دارد، لذا در این مقاله سعی شده که آثار مال حرام بر اخلاق فرد در خانواده و زندگانی انسان بررسی می‌شود. روش مقاله حاضر از نوع کتابخانه ای است. در این مقاله مفهوم شناسی و پیامدهای مال حرام بر اخلاق فرد در خانواده همچنین اثر آن بر رزق و عبادت مورد تحقیق قرار گرفته است. اسلام با بهره گیری از سه نظام فقهی - حقوقی، اخلاقی و نظام تشویق و تنبیه کوشیده است کسب و کار را در راستای هدف تعالی و رشد انسان و در نهایت، رسیدن به مقام جانشینی خداوند قرار دهد. در این رویکرد، کسب و کار ارزشی به فرد می‌بخشد و می‌تواند او را تا رتبه «حبیب الله» ارتقا دهد و روشن است که بر سر سفره حبیب خدا جز لقمه حلال نمی‌توان یافت.

کلید واژه: لقمه حرام، خانواده، فرد، آیات، روایات

^۱ - طلبه سطح دو؛ حوزه ی علیمه فاطمیه (س) دهلران.

مقدمه

در دین اسلام، اجتناب نکردن از مال حرام مورد نکوهش بوده و حرام است، و اثرات سوئی بر جان و دل آدمی و خانواده او گذاشته و بسیاری از گناهان، ریشه در آلودگی روح آدمی دارد. هم‌چنین، محیط در رفتار آدمی تأثیر داشته و نقش بسیار اساسی در تربیت یا تخریب شخصیت انسان دارد.

اما تأثیر لقمه حرام و محیط نامساعد و فسادانگیز در حدّ زمینه و شرط است نه علت تامه؛ یعنی زمینه را برای برخی گرایش‌های ناروا در انسان و نسل او فراهم می‌کند، نه آن‌که از او و فرزندانش سلب اختیار کند. چه بسا فرزندی که از پدر و مادر کافر به وجود می‌آید، ولی راه خیر در پیش می‌گیرد، چون با اختیار و فطرت خویش به سوی کمال حرکت می‌کند.

لازم به ذکر است تأثیری که حرام‌خواری اختیاری در روح انسان دارد بسی بیشتر از تأثیر آن در کودک و شرایط غیر اختیاری است؛ کودکانی که در خانواده‌ای رشد یافته‌اند که حرام‌خواری در آن رایج بوده و بعد از رشد و بلوغ با اختیار خود راه درست را انتخاب کرده در واقع مرتکب هیچ حرامی نشده‌اند و زمینه رشد معنوی آن‌ها بسی بهتر از کسانی هست که عمداً مرتکب بدست آوردن مال از راه‌های حرام شده‌اند. بنابراین لقمه حرام و... در مورد تأثیر حرام‌خواری بر فرد در خانواده وضعی دارد، اما نه به حدّی که با اراده او قابل معارضه باشد، بلکه فقط در حدّ یک زمینه است. تحقیق حاضر در پی آن است که از یک سو اهمیت و ارزش کسب لقمه حلال و به دست آوردن رزق حلال را از نگاه اسلام تبیین کند و از سوی دیگر، نقش و تأثیرات حرام‌خوری را در زندگی فردی و خانوادگی را بیان نماید. نیاز به خوردن از جمله امور فطری است. آنچه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است این است که این نیاز چگونه و از چه راهی برآورده می‌شود چرا که تاریخ نشان می‌دهد این نیاز و عواملی که رسیدن به آن را میسر می‌سازد، سرنوشت بسیاری از افراد را تغییر داده است. دین اسلام هم مثل دین‌های قبل، پیروان خود را به تأثیرات شگرف غذا در زندگی بشر آگاه ساخته است. باید گفت غذا علاوه بر دادن پروتئین و ویتامین دارای اثرات و پیامدهای روحی و معنوی و مادی در انسان نیز دارد. با افزایش مرزهای دانش بشری تأثیرات غذاها بر روحيات انسانی مورد توجه دانشمندان قرار گرفت. آنها باور دارند

که بسیاری از عوامل پدید آمده اخلاقی در انسان به خاطر وجود هورمون های ترواش شده و غده های ترواش ارتباط نزدیکی با طعام انسان دارد. در این تحقیق با تکیه بر ضرورت و اهمیت پیامدهای لقمه حلال و تأثیر آن بر اخلاق فردی در خانواده بررسی می شود.

روش گردآوری اطلاعات این مقاله به صورت کتابخانه ای و با استفاده از مقالات مرتبط و پردازش اطلاعات به صورت توصیفی می باشد. و هدف به طور کل فهمیدن پیامدها و تأثیرات لقمه حرام بر رشد و شخصیت در بعد فردی در خانواده در سنین مختلف و زندگی شخصی فرد است. در این مقاله به سوالات کسب در آمد لقمه حرام چه تأثیری فردی دارد؟ اهمیت و جایگاه درآمد لقمه حرام در زندگی فردی در خانواده چگونه است؟ عوامل گرایش به در آمد حرام و لقمه حرام چیست؟ با توجه به موضوع سعی بر آن می شود که در این تحقیق تأثیر لقمه حرام در زندگی فردی و در محیط خانواده و چگونگی روابط رفتار و سرنوشت فرد بررسی می شود در این مقوله کتابهایی از جمله : نظام خانواده در اسلام از حسین انصاریان . الحیاء از برادران حکیمی که مبنای آن ارائه سیمای اسلام و اعتدال است و به لقمه حلال پرداخته مفاسد مال و لقمه حرام از سید اسماعیل گوهری که در این کتاب به آثار لقمه حلال و حرام پرداخته است . تفاوت عمده این مقاله مورد بررسی زوایای تأثیر و گسترش آن است که شامل تمام مقوله های موثر از جمله تربیتی و اخلاقی و باز خورد آن در خانواده می باشد.

مفهوم شناسی و مباحث مقدماتی

درباره مفهوم «روزی حرام» از جمله مفاهیم قرآنی است که درباره آن معنای بسیاری ذکر کرده اند که به برگزیده ای از آن اشاره خواهیم کرد .

لقمه حرام در اسلام، عملی است که انجام آن ممنوع و ترک آن از مردم خواسته شده است. شخص مکلف در صورت انجام فعل حرام، گناهکار است.

فیروز آبادی در کتاب القاموس المحيط خود می نویسد: «ح ر م» به کسر ه «الحرم» به معنی حرام است و جمع آن حرم می باشد ، حرم علیه: آنچه که حلال نیست. و قد حرم علیه الشیء: در لغت به معنی حرام است.

ابن فارس می نویسد: حرام ریشه واحدی دارد و آن منع و تشدید است. پس حرام ضد حلال است. درآمد حرام در مقابل کسب درآمد حلال و کسب و تجارتي که آداب و شرایط کسب حلال را نداشته باشد و از راه های غیر شرعی تحصیل شود حرام می باشد که هر فرد در خانواده دچار این موضعات حرام بشود حتما در خانواده ناآرامی و تنش به وجود خواهد آمد و امکان دوری از آن در هنگام حرام خوری ناممکن است و فرد حتما با آنها روبرو خواهد شد. برخی از مهمترین مصادیق کسب حرام بدین شرح است؛

۱- یکی از موارد کسب های حرام «غصب زمین و ملک» دیگران به زور می باشد همانطور که رسول اکرم «صلی الله علیه و آله وسلم» فرمودند: «هر کس یک وجب زمین ناحق غصب کند خداوند آن را تا هفت زمین در قیامت بر گردنش می آویزد». (صدوق، ج ۴، ص ۱۲).

۲- رباخواری: نیز از درآمدهای حرام است و در قرآن کریم (سوره بقره، آیه ۲۷۹)، رباخوار را محارب خداوند خطاب می کند و امام باقر «علیه السلام» نیز رباخواری را مصادیق مال حرام معرفی فرمودند. (کلینی، ج ۵، ص ۱۲۶)

۳- رشوه گرفتن. (علامه حلیج ۲، ص ۲۶۲).

۴- کسب درآمد بوسیله قمار: در قرآن قمار را پلید و از عمل شیطان و سبب دشمنی بین انسان ها دانسته است، (سوره مائده: آیه ۹۰ و ۹۱) و همچنین در روایتی امام صادق «علیه السلام» خوردن مال قمار را نوعی حرام خواری بیان کرده اند. (طوسی، ج ۶، ص ۳۷۰)

۵- اجرت نوشتن دعاها و تعویذات غیر توحیدی یا جادوهایی که انجام می شود مانند ایجاد تفرقه بین همسران و دعای محبت و... زیرا پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله و سلم» آن را حرام دانستند. (ابوداود، ج ۴، ص ۱۸)

۶- حبس دستمزد کارگران و کارمندان: که خدای متعال فرموده است خود شخصاً در قیامت با چنین ظالمانی برخورد می فرماید. (بخاری، ص ۴۳۸)

۷- گدایی کردن از مردم؛ مگر برای کسانی که در مضیقه مالی قرار گرفته اند و توان کسب هم ندارند. (محمد تمیمی؛ دعائم الإسلام، ج ۲، ص ۶۳)

۸- کسب روزی بوسیله دزدی: پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله و سلم» فرمودند ایمان در حال دزدی از او سلب می شود. (کلینی، ج ۲، ص ۳۲) و همچنین مبادله و معامله بر روی مالی که خریدار بداند

دزدی و نامشروع است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: در این صورت این شخص هم که با مال خود آن مبادله را انجام می‌دهد حکم همان غاصب را خواهد داشت. (صدوق، ج ۴، ص ۱۵).

۹- تصرف در اشیاء پیدا شده: که تصرف در آن حلال نیست و باید (طبق ضوابط آن) اعلام شود و اگر صاحب آن پیدا نشد صدقه داده شود. (خمینی، ج ۲، ص ۲۲۱ و ۲۲۲).

۱۰- درآمد حاصل از هر معامله‌ی که حرام است؛ مانند فروش بته‌ها، (مغربی، ج ۲، ص ۱۸) مهر زن نابکار (صدوق، ج ۴، ص ۳۶۳) و فروش اشیای عین نجس مانند سگ و خوک و شراب و وسایلی که مخصوص گناه باشند مانند آلات خاص قمار و لهو و هر چیزی که بدانیم در راه حرام صرف می‌شود مانند انگوری که می‌دانیم صرف شراب خواهد شد و نیز فروش مجسمه و اجرت گرفتن بر غنا و غش در معامله مانند مخلوط کردن آب و شیر. (خمینی، ج ۱، ص ۴۹۳ - ۵۰۰).

۱۱- درآمدهای حاصل از رفتارهای حرامی که معامله را حرام و باطل می‌کند مانند تاجش؛ به معنی قیمت گذاری روی کالای کسی بر اساس تبانی قبلی بدون قصد خرید آن تا قیمت کالا را بالا ببرد و دیگران در آن قیمت گزاف رغبت کنند. (شعیری، ص ۲۸۴) و همچنین غش و تدلیس در معامله (نراقی، ج ۳ ص ۲۲۵-۲۲۶) که فرد را از زمره‌ی مسلمانان بیرون می‌برد (طوسی، ج ۷، ص ۱۲) و کم فروشی که کم فروشان مورد تهدید خدای متعال و در معرض عذاب الهی هستند و گرانفروشی (سوره مطففین، آیه ۳-۱)؛ زیرا هر کس در قیمت‌ها تصرفی کند که گرانی ایجاد کند، حق است بر خدا که او را در بدترین جای جهنم افکند. (حاکم نیشابوری، ج ۲، ص ۱۳).

۱۲- یکی دیگر از راه‌های کسب حرام، مشاغل و حرفه‌های حرام؛ مثل تنجیم به معنی پیشگویی جزمی از حوادث جهان هستی است پیش‌گویی ارزانی و گرانی و کم حاصلی و پرحاصلی و زیادی باران و کمی آن، و غیر اینها از خیر و شر و نفع و در اثر تحلیل علمی حرکات فلکی و نظرات ستاره‌شناسی و اتصالات کوبی بدین گونه که قوای آسمانی و جوی در این عالم بطور مستقل یا با شرکت با خدای متعال موثر می‌باشند، نه آنکه تأثیری به عنوان یک سبب که عطای الهی و همواره در اختیار اوست برای آنها معتقد باشد (خمینی، ج ۲، ص ۳۵۳) و مجسمه سازی و هر نوع یاری ظالمان در کارهای ظالمانه شان (از جمله کارمندی در دستگاه حکومتی آنان) و خرید و فروش کتب ضلال که ضد عقاید مسلمانان

معنویت یکی از ضرورت های بشری است آنگونه که می توان انسان را معنوی بالطبع داشت این معنویت طبعی همیشه آدمیان را همراهی می کند و هیچ گاه از سرشت او جدایی نمی پذیرد. انسان معنوی همیشه در صدد شناخت خود است، همانگونه که متون دینی اسلام بر معرفت و شناخت انسان تأکید می ورزد و می فرماید: «من عرف نفسه فقد ربه» و «انفع المعارف عزته النفس» و «لا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ»؛ (سوره احد: آیه ۱۹) انسان معنوی به وجود انضمامی خود توجه بیشتری دارد تا وجود انتزاعی. قرآن نیز همیشه انسان را به نفس یعنی وجود انضمامی اش هشدار می دهد و می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ» . (سوره مائده: آیه ۱۰۵)

حال این معنویات که اساس و پایه زندگی اوست، پاره ای از امور رهن و مانع معنویت و ایمان دینی اند و موانع باید آنها را از خویش بزدايند، پاره ای از موانع ترویج معنویت مانند شکاکیت، نسبت گرایی، گناه و... حالا کسی که از لقمه حرام می خواهد زندگی خود را بگذراند.

درآمد نامشروع و حرام بانوعی پلیدی و سرافکنندگی همراه است و توفیق بسیاری از عبادت ها را از انسان سلب می کند؛ اما کسب روزی و رزق مشروع و حلال زمینه های وارستگی و توفیق الهی را فراهم آورده. امام علی «علیه السلام» می فرماید «از مایه های توفیق و موفقیت آزاد مرد، این است که حلال را به دست آورد. (تمیمی آمدی، ص ۱۸۹).

حال اگر این روایت را در آیه: «کسی که بنیاد امورش را بر لب پرتگاهی سست و فرو ریختنی نهاده! آن بنا با بنا کننده اش در جهنم سقوط می کنند» (سوره توبه: آیه ۹) قرار دهیم به این نتیجه می رسیم که فرد حرام خوار عبادتش سودی به حال او نخواهد کرد و به زوری خودش به همراه ساختمان عبادتش به قعر جهنم سقوط خواهد کرد.

۱۴- عدم پذیرش حق

اگر شرایط درونی و عوامل باطنی که زمینه ساز تأثیر پند و موعظه و پذیرش سخن حق و حقیقت در خانواده از جانب والدین به فرزند فراهم نباشد و موانع موجود بر سر راه قبول نصیحت و موعظه در وجود انسان برطرف نگردد و اندرز در وجود انسان تأثیر نمی کند و مورد قبول واقع نمی شود. در روایتی حضرت باقر «علیه السلام» می فرماید: مواعظ ابی جعفر محمد بن علی، انسان مومن به سه

ویژگی نیازمند است : توفیق الهی و واعظی درونی و قبول نصیحت از ناصحان . (بحارالأنوار ج ۷۵ ص ۳۵۸).

در روایتی دیگر تاکید شده که اگر آمادگی درونی و زمینه مناسب و به تعبیر روایات واعظ درونی وجود نداشته باشد پند و اندرز صاحبان پند بی حاصل و بی ثمر خواهد بود . حجاب های ناشی از گناهان و جرم ها و آلودگی ای روحی و باطنی و آثار و ملکات زشت و تیره ای که از اعمال و اخلاق و خصلت های شیطانی و حیوانی در وجود انسان نقش بسته است و نیز خود خواهی ها و خود پرستی ها و دل بستن در حد عشق و شیفتگی به دنیا و جاه و منزلت و قدرت دنیا هر کدام از اینها عواملی هستند که مانع پذیرش سخن حق و قبول نصیحت می گردند و در آیات و روایت فراوانی به آنها اشاره شده است . خداوند در آیه ۲۷ سوره مبارکه نمل در مورد قوم فرعون می فرماید : «و جحدوا بها و استیقنتها ظلما و علوا ؛» آنها آیات و نشانه های حقانیت موسی «علیه السلام» را دیدند و به آنها یقین کردند ولی ستمگری و برتری جویی آنها مانع پذیرش و قبول آنها و تسلیم شدنشان در برابر حق گردید و به همین خاطر این آیات روشن را انکار کردند و نپذیرفتند. (لوح فشرده پرسمان)

۱۵- خشونت فرزندان بر والدین در خانواده

نشانه هایی از وجود این نوع خشونت نیز در آیات وحی دیده می شود. برای نمونه در قصه نوح «علیه السلام» فرزند آن حضرت بر پدر خشونت روحی و روانی دارد و به دلیل همراهی با افراد بی دین و نامشروع و حرام خواری ، به پند و اندرز پدر واقعی گوش نمی نهد و آن گاه که حضرت نوح «علیه السلام» به او می گوید: «ارکب معنا» او در پاسخ پدر می گوید: «سأوی الی جبل یعصمنی من الماء» (سوره هود: آیه ۴۳). و در قصه یعقوب «علیه السلام» نیز فرزندان به دلیل فکر کسب حرام و قدرت طلبی و به دست آوردن جایگاه و ثروت پدری، پدر را گمراه نمودند و با افکندن حضرت یوسف «علیه السلام» به چاه بر پدر خویش نامهربانی و خشم می کنند؛ به گونه ای که آن حضرت بینایی خویش را از دست می دهد و فرزندان نگران حال پدر می شوند: (یوسف: سوره ۱۲، آیه ۸۴-۸۵) «و چشمان او از اندوه سفید شد، اما خشم خود را فرو می برد (و هرگز کفران نمی کرد) گفتند: «به خدا تو آن قدر یاد یوسف می کنی تا در آستانه مرگ قرار گیری، یا هلاک گردی!» «مسلم پدر ما در گمراهی آشکاری است.» و اینها همه نشان از بی اخلاقی فرد از حرام خواری و همراهی با افراد نامشروع و تسلط هوای نفس انسان در نبود پرهیزگاری و سستی در ایمان فرد است . (سوره یوسف: آیه ۸)

نتیجه گیری

پس رزق و روزی حلال یکی از ارزشمندترین فضایل اخلاقی است که اهمیت آن در آیات و روایات به روشنی مشهود است. این مقاله توصیفی است که ضمن بررسی مفاهیم رزق و روزی به بررسی آثار و فواید کسب و کار حرام و نتیجه و چگونگی نقش آن در زندگی فردی و خانوادگی می پردازد. از مهم ترین بیان مقاله این است که نهادینه شدن کسب و کار حلال و رزق و روزی در زندگی فردی و خانواده منجر به ظهور آثار تاثیر گذاری و بنیادی و همچنین اخلاقیات بدور از منحرفات و بدی ها می شود .

فهرست منابع و مأخذ

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

- ۱- افخمی اردکانی، محمد علی. (بهمن ۱۳۸۶). تبیین روش های تربیت اجتماعی در نهج البلاغه، فصلنامه نهج البلاغه، شماره ۲۲-۲۱.
- ۲- خمینی، روح الله، تحریر الوسیله، تهران، دفتر تنظیم نشر و آثار امام خمینی (ره)، بیتا.
- ۳- طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۹۳ ق). المیزان فی تفسیر القرآن، الطبعة الثانية، بیروت، اعلمی.
- ۴- احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، محقق: عبدالسلام محمد هارون، قم، مکتب الاعلام اسلامی، بی تا.
- ۵- ابن منظور، محمد بن مکرم. (ق ۱۴۱۶). لسان العرب، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ماده «رب».
- ۶- حجتی، سید محمد باقر. (۱۳۸۵). اسلام و تعلیم و تربیت، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۷- شاملی، عباس علی، «در تکاپوی رسیدن به مدلی از تربیت اخلاقی در اسلام»، مجله تربیت اسلامی، ش ۲.
- ۸- ر.ک: سجادی، سید مهدی، «رویکردها و روش های تربیت اخلاقی و ارزشی»، پژوهش های فلسفی و کلامی.
- ۹- ملا احمد، نراقی. (۱۳۷۵)، معراج السعاده، انتشارات مطبوعاتی حسینی .
- ۱۰- گوهری، سید اسماعیل. (۱۳۷۷). مفسد مال و لقمه حرام، انتشارات احمدی، ی تا، بی جا.
- ۱۱- صدوق، محمد بن علی بن بابویه. (۱۳۶۳). من لایحضره الفقیه، قم، جامعه مدرسین.
- ۱۲- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۷۵). کافی، چاپ ۴، دارالکتاب الاسلامیه.

۱۳- طوسی، محمد بن الحسن. (۱۴۰۳ ق). لامالی، تحقیق و تصحیح: جمعی از محققان

، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

۱۴- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۳۶۶ ه. ش). غرر الحکم و درر الکلم،

انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی قم.